

verne. Alt det er her blevet samlet og sammenført med erfaringerne fra udgravningerne på stedet. De første af disse fandt sted for mere end 60 år siden, men i 1983 blev de genoptaget og det lykkedes da at finde nye spændende og urørte lag med større mængder af vragsods fra fabrikkens produktion.

Fabrikken blev indrettet af godsejer Thomas Thomsen Lund og grundede sig som tidens andre fajancefabrikker på industrialismens og merkantilismens teorier – foruden på almindeligt gå-på-mod og optimisme. Den blev oprettet 1774, men allerede 1777 døde Lund ruineret og de nye ejere er næppe fortsat med fajanceproduktionen længere end til 1787.

Morsø-fabrikken blev som de andre af monarkiets fajancefabrikker slået ud af den industrialiserede engelske keramikindustri og dens perfekte flødefarvede stengodsvarer i nyklassicismens moderne former.

Bevarede genstande og fundene fra udgravningerne viser, at fajancerne fra Morsø, når de var mest vellykkede, var af forbavsende høj kvalitet og i deres elegante rokokko-former fortjener sammenligning med de mere berømte fajancer fra det dansk-norske monarki, med hvilke de da også er blevet forvekslet.

Hvad der gør de første fund fra udgravningerne til noget helt specielt er, at man nu kan se, at de udgør fabrikkens prøvesamling. Man kan således gennem dem få indtryk af produktionen og dennes kvalitet. Deri ligger også bogens sigte, nemlig at placere den lille fabriks produktion på sin rette plads indenfor monarkiets fajancefremstilling.

I smukke fotografier, hvoraf flere i farver, samt i tegninger illustreres Morsø-fabrikkens arbejder og mærker, ligesom der er forsøgt opstillet en fortegnelse over varesortimentet ud fra arkivalier, skår og bevarede genstande.

Det er en gennemarbejdet bog om et specielt emne, som måske engang bliver yderligere uddybet, hvis man har held til at finde, hvor fejlbrændingerne er blevet gravet ned. Hidtil har man forgæves ledt efter dem.

Ebbe Johannsen

Kristof Glamann: *Bryggeren. J. C. Jacobsen på Carlsberg.* (Gyldendal, 1990.) 334 s.

Det var naturligvis en oplagt opgave for den tidligere professor i økonomisk historie og nuværende formand for Carlsbergfondet at forene de to arbejdsfelter: skabe en biografi, for at sammenknytte fortællingen om et industrieventyr med en karakteristik af den mand, der skabte Carlsbergfondet.

Fortællingen om bryggeriet Carlsberg er samtidig historien om det første danske industrieventyr, hvis succes skyldes en systematisk inddragelse af tidens mest moderne teknologi: mekanisk, bioteknologisk og kemisk for blot at pege på enkelte områder, der naturligvis igen skal ses i sammenhæng med helt nye afsætnings- og markedsføringsmetoder.

J. C. Jacobsens fader stammede fra Vendsyssel, men havde slået sig ned i København som brygger, hvor han klarede sig ganske godt. Sønnen blev opdraget til respekt for godt og omhyggeligt arbejde og fik ikke mindst indpodet forståelse for tidens naturvidenskab og interesse for landets historie.

I 1835 døde faderen og den kun 24-årige J. C. Jacobsen fik ansvaret for bryggeriet, og det snart med en sådan succes, ikke mindst efter studierejser i udlandet, hvorfra han hjembragte nye gærtyper, at bryggeriet ganske enkelt ikke længere kunne finde plads i de gamle rammer i det indre København. Den første afgørende prøve for Jacob-

sen, blev derfor at finde et sted uden for byen, hvor han kunne anlægge et nyt byggeri. Inden beslutningen blev truffet, havde han fået gennemført adskillige vandbøringsanalyser ikke alene for at sikre tilstrækkelige vandforsyninger, men også og ikke mindst af hensyn til kvaliteten. Det afgørende var nemlig, at kvaliteten af det færdige produkt skulle være den bedst tænkelige, for så ville øllet klart adskille sig fra de mange konkurrenters og dermed på det nærmeste sælge sig selv. J. C. Jacobsen var ikke mindst i de yngre år selv opmærksom på sine begrænsninger. Han søgte derfor råd og vejledning hos tidens bedste sagkundskab, ikke blot i Danmark, men også i udlandet. Her hentede han inspiration til oprettelse af et laboratorium, der ikke blot skulle følge den løbende ølproduktion, men også søge at forbedre den samt ikke mindst rationalisere produktionen. Et resultat af disse anstrengelser blev tidligt indførelse af mæskemaskiner og brygning i lukkede kedler, siden fulgt af »kulde-maskineanlæg«.

Hele denne udvikling lægges klart frem for læseren og ind i mellem tegnes streger af en industrimand, der – som følge af sin succes – også følte sig forpligtet til at gå ind i politik som nationalliberal politiker, først i Borgerrepræsentationen i København og siden i Folketing og Landsting. Det var dog ikke de store resultater, der her blev opnået.

Bryggeren blev også velkendt for sin store kunstinteresse, og Glamann fortæller naturligvis også historien om, hvordan J. C. Jacobsen måske som en gæld til sit samfund bekostede store udsmykninger af bl.a. Det Kgl. Teater og ikke mindst genopførelsen af Frederiksborg slot efter branden 1859 og indretningen af det nationalhistoriske museum på slottet. Forfatteren stirrer sig ikke blind på sin person, for naturligvis

påpeges det, at der også lå en reklameværdi for bryggeriet i den store mæcenvirksomhed.

En alvorlig skygge lå dog over J. C. Jacobsens hjem. Forholdet til hustruen Laura virkede næsten forretningsmæssigt og det samme kan med megen ret siges om forholdet til sønnen, brygger Carl Jacobsen. Faderen forpurrede en forlovelse, og Carl Jacobsen blev i det hele taget presset hårdt for at gøre sig fortjent til arven. En på det nærmeste forvisning til udlandet i næsten 4 år, følte den gamle brygger var nødvendigt for at honorere hans uddannelseskrav. Den hjemvendte søn skabte siden Ny Carlsberg i konkurrence med faderens virksomhed. Spændingerne mellem fader og søn voksede, og som en kulmination herpå skabte J. C. Jacobsen i 1876 Carlsbergfondet til sikring af bryggeriets drift efter hans død og ikke mindst for at sikre at kvaliteten af produkterne blev respekteret, hvorfor fondet også skulle eje og drive laboratoriet.

Det er blevet til en spændende historie, hvor en lang række elementer: historien om landets industrialisering, spænding mellem fader og søn og et kedeligt ægteskab kædes sammen med et liv i næsten ufattelig rigdom og – i modsætning til tidens TV-serier – forstår forfatteren at sætte grænser for det kulørte for i stedet at præsentere et veldisponeret stykke industri- og personalhistorie.

Henrik Fode

T. Bak-Jensen og Steffen E. Andersen:
6 industrieventyr – og mændene bag.
(forlaget Mercantila, 1989). 210 s.

Det er iværksætterne, forfatterne her har i kikkerten, og til den ende har de udvalgt 6 førstegenerationsvirksomheder som eksempler. Af historiefaglig